

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-73>

УДК 330.131.7:638.1(477)

РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БДЖІЛЬНИЦТВА В УКРАЇНІ

RISKS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF BEEKEEPING IN UKRAINE

Мірзоєва Тетяна Володимирівнадоктор економічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0034-6138>**Ільків Лілія Анатоліївна**кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-1516>**Mirzoieva Tetiana, Ilkiv Liliia**National University of Life and Environmental
sciences of Ukraine

Стаття присвячена актуальним питанням визначення ризиків бджільництва в Україні та перспективам розвитку даного виду діяльності в повоєнний період. Зокрема, представлено, що розвиток бджільництва в державі стримується такими ризиками як: зменшення кількості бджолоосімей, природно-кліматичні, обробка посівів засобами захисту рослин, цінові, збільшення витрат на виробництво та недоотримання прибутків. Отримані результати базуються на аналізі статистичних даних, які характеризують динаміку виробництва меду в Україні, розвитку бджільництва в Україні загалом із акцентом на кількість бджолоосімей і обсяги отриманого меду від 1 бджолоосімі, кг, середніх цін реалізації меду в Україні, витрат виробництва на 1 кг меду натурального. На підставі проведеного дослідження окреслено можливі перспективи розвитку галузі бджільництва в Україні.

Ключові слова: бджільництво, виробництво меду, собівартість, рентабельність, ризики, розвиток.

The article is devoted to the topical issues of determining the risks of beekeeping in Ukraine and the prospects for the development of this type of activity. In particular, it is presented that the development of beekeeping in the state is restrained by such risks as a decrease in the number of bee colonies, natural and climatic risks, treatment of crops with plant protection agents, price risks, an increase in production costs and a lack of profits. The obtained results are based on the analysis of statistical data that characterize the dynamics of honey production in Ukraine, the development of beekeeping in Ukraine in general, the average selling prices of honey in Ukraine, production costs per 1 kg of natural honey. Today, Ukrainian beekeeping is the sphere of economic activity that provides both employment for the population and allows you to start your own business in this type of agribusiness. The economic value of bees has been established, which consists in the fact that: 1) they pollinate many types of plants, due to which the yield of crops increases; 2) among the products of beekeeping, honey is a valuable dietary product, as well as wax, propolis, etc., which are widely used. It has been established that the majority of honey in Ukraine is produced by small and small producers. In the course of research, the tendency of recent years to decrease the number of bee colonies and at the same time to increase the productivity of bees has been revealed. It was revealed that a characteristic feature of the development of the beekeeping industry in Ukraine is the increase in the selling price of honey. The development of the beekeeping industry in Ukraine, taking into account its specificity, is also significantly influenced by natural and climatic conditions, the breed composition of bees, the presence of honey bees, their uniform and long flowering period, the personal qualities of the beekeeper, high competition. On the basis of the conducted research, possible prospects for the development of the beekeeping industry in Ukraine are outlined. The prospects of the industry, especially in the post-war period, are orientation towards a more stable domestic market and honey processing technologies, which will contribute to increasing the employment of the population and the development of small and small businesses in rural areas.

Key words: beekeeping, honey production, cost, profitability, risks, development.

Постановка проблеми. Мед – це не просто солодкий продукт, який багатьом до вгоди, мед – це справжнє диво природи, що створюється бджолами за участі людини. Одним із фактів, який підтверджує визнання важливості бджільництва людством є те, що 21 грудня 2017 року Організація об'єднаних націй (ООН) поряд із затвердженням Десятиріччя сімейних фермерських господарств встановила Всесвітній день бджіл (20 травня) [8]. В Україні бджільництво, займає чільне місце в сукупності галузей аграрного виробництва та розвивається за трьома напрямками: товарні пасіки, медово-запильний напрямок, тобто запилення сільськогосподарських культур і племені пасіки. На сьогодні українське бджільництво є тією сферою економічної діяльності, що забезпечує як зайнятість населення, так і дозволяє за наявності бажання, певних знань і вільного часу започаткувати власну справу в цьому виді агробізнесу. Щороку Україна займає провідні позиції серед світових експортерів меду, причому держава є одним із провідних виробників і експортерів меду не тільки на європейському континенті, а й у всьому світі [10].

Між тим, розвиток бджільництва в Україні в сучасних умовах господарювання стримується низкою ризиків, які варто брати до уваги як досвідченим бджолярам, так і початківцям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти й практичні рекомендації щодо ефективного розвитку галузі бджільництва висвітили у своїх наукових працях Бондарчук Л., Дудар Т., Ємець К., Христенко О., Яценко О., а Кравченко М. зосереджував увагу на підвищенні економічної ефективності бджільництва в ринкових умовах сьогодення. Науковці Данкевич В., Данкевич Є. і Пивовар П. досліджували перспективи для українських експортерів бджолярів через призму формування кон'юнктури світового ринку меду, а Федорук Р., Ковальчук І., Ковальська Л. та Гавраняк А. аналізували проблеми, стан і перспективи бджільництва в Україні. Між тим, змінні умови сьогодення потребують подальших досліджень сучасного стану, перспектив розвитку і ризиків галузі бджільництва.

Формулювання цілей статті. Цілями даного дослідження є визначити основні ризики, що супроводжують бджільництво на сучасному етапі господарювання та окреслити перспективи розвитку галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бджільництво – галузь сільського господарства, суб'єкти господарювання якої

займаються розведенням бджіл із метою отримання від них меду та інших продуктів. Господарська цінність бджіл полягає також у тому, що: 1) вони запилюють багато видів рослин, за рахунок чого зростає врожайність культур; 2) серед продуктів бджільництва цінним є як дієтичний продукт мед, так і віск, прополіс і ін., що мають широке застосування [4]. Загалом, продукція бджільництва забезпечує потреби населення, харчової, медичної, хімічної та інших галузей – і це ще є неповним переліком багатогранності галузі. В умовах сьогодення Україна є однією з провідних держав світу з виробництва продукції бджільництва (зокрема, меду) та її експорту. Відповідно дана галузь є конкурентоспроможною та експортоорієнтованою й забезпечує значну частину валютних надходжень до бюджету держави від реалізації продукції бджільництва на світовому ринку.

Як перевагу бджільництва в Україні розглядаємо й те, що це одна з галузей, яка дозволяє сільському населенню відкривати малий і середній бізнес на селі. Підтвердженням цього є те, що традиційно виробництво меду в Україні переважно зосереджено в господарствах населення – понад 98% і лише 1-2% виробляється зареєстрованими суб'єктами господарювання (табл. 1). Наприклад, у Львівській області бджільництвом займається 12 сільськогосподарських підприємств і 5,1 тис. фізичних осіб. Загалом, в Україні переважна частина меду виробляється дрібними й малими виробниками. У зв'язку з цим існує велика проблема з обрахунком кількості виробників, кількості виробленого меду та джерел його походження.

Однією з причин того, що в Україні не розвинуто промислове виробництво меду є те, що витрати на організацію промислової пасіки досить значні, так як для цього потрібно: придбати сучасне обладнання, щоб обережно й швидко відкривати рамки та лінію для відкачування меду; побудувати окреме приміщення для облаштування цеху з відкачування меду; періодично поновлювати вулики й купувати рамки та племінні матки.

За різними даними в Україні виробництвом меду займаються близько 400 тисяч пасічників, у власності яких близько 3 млн бджолосімей – це складає виробничий фонд галузі [1; 2; 7]. Варто відмітити, що в останні роки спостерігається тенденція до зменшення кількості бджолосімей. Так, у 2022 р. їх кількість, порівняно з 2000 р. зменшилася на 28,7% (табл. 2). Між тим, не дивлячись на існую-

Таблиця 1

Динаміка виробництва меду в Україні, тонн

Види господарств	2000 р.	2010 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2000 р., %
Господарства усіх категорій	52439	70873	68028	68558	63079	120,3
Сільськогосподарські підприємства	3564	1620	655	685	576	16,2
Господарства населення	48875	69253	67373	37873	62503	127,9

Джерело: сформовано авторами за [5]

Таблиця 2

Динаміка розвитку бджільництва в Україні

Показники	2000 р.	2010 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2000 р., %
Кількість бджолосімей, тис. сімей	3369,0	2921,5	2594,4	2686,0	2402,9	71,3
Отримано меду від 1 бджолосімії, кг	8,5	8,4	25,8	26,4	24,0	в 2,8 рази

Джерело: сформовано авторами за [5].

чий ризик зменшення кількості бджолосімей, рівень продуктивності бджільництва зростає. Зокрема, обсяги виробництва меду впродовж 2000–2022 рр. зросли в 2,8 рази, а обсяги його реалізації за той же період – у 17,4 рази.

Поряд із цим, продуктивність бджолосімей в Україні все ще перебуває на досить низькому рівні порівняно з іншими країнами виробниками меду. Наприклад, середня продуктивність бджолосімей в Канаді становить 50 кг меду на рік, а в нас в останні роки коливається в межах від 23,7 до 25,1 кг. Ця суттєва різниця в показниках пояснюється тим, що виробництво меду в Канаді здійснюється на промисловому рівні, тоді як в Україні – на

аматорському, з орієнтацією лише на власні зусилля господарств бджолярів практично за повної відсутності державної підтримки галузі [6].

Характерною рисою розвитку галузі бджільництва в Україні є й зростання ціни реалізації меду. Зокрема, протягом 2000–2022 рр. ціна зросла з 588,9 до 53306,7 грн/т (рис. 1). Найбільш суттєве зростання зафіксоване в період із 2020 по 2022 р.

Існуючі прогнози щодо ціни на мед є не надто оптимістичні. Так, експерти наголошують, що швидше за все епоха дешевого меду в Україні пройшла – його стає менше, добувати його дорожче, а тому мед і надалі буде

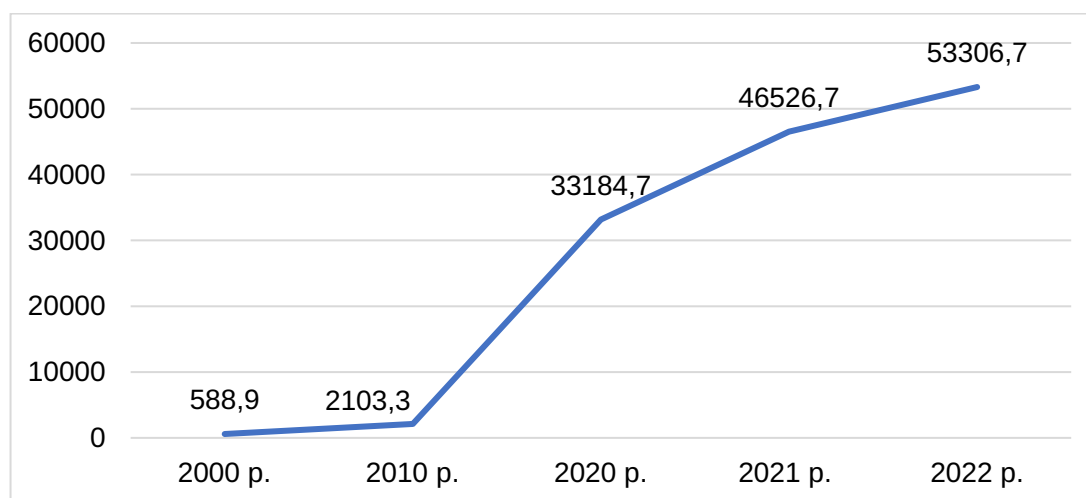

Рис. 1. Динаміка середніх цін реалізації меду в Україні, грн/т

Джерело: побудовано авторами за [5]

зростати в ціні [3]. Причин здорожчання меду багато. По-перше, дорожчає паливо, електроенергія і всі продукти харчування – тому й ціна меду не може залишатися на тому ж рівні, що й 10–15 років тому. Зростання ціни на мед в останні роки відповідає загальному подорожчання продуктової корзини пересічного українця. По-друге, виробники меду все гостріше відчувають ризики зростання собівартості його виробництва. Так, тільки в період із 2017 по 2020 рр. витрати виробництва на 1 кг меду натурального зросли в 2,2 рази (рис. 2). Продукцію бджільництва зачепили як загальні тенденції зростання цін, так і те, що витрати на людську працю, на енергоносії, на обслуговування пасік також збільшилися протягом останніх років.

А зважаючи на те, що статті витрат собівартості продукції бджільництва аналогічні тим, які мають місце при виробництві інших видів аграрної продукції (табл. 3), зростання її рівня стає ще більш закономірним. Окрім ризику зменшення кількості бджолосімей і цінових ризиків, рівень яких зумовлюється зростанням цін на пальне і мастильні матеріали, витрати на оплату праці, тощо, розвиток бджільництва зазнає впливу низки інших ризиків. Зокрема, на розвиток галузі бджільництва, враховуючи її специфіку, суттєвий вплив чинять природно-кліматичні умови, породний склад бджіл, наявність медоносів, їх рівномірний і тривалий період цвітіння, особисті якості бджоляра як фахівця названої галузі, висока конкуренція – зважаючи на те, що в Україні близько 400 000 виробників меду.

Розвиток аграрного виробництва в останні десятиріччя спричинив ще й ризики, що виникають через недотримання технологічних вимог щодо проведення обробок посівів засобами захисту рослин і неповідомлення

пасічників про проведення таких обробок. Безграмотна обробка отрутохімікатами посівів у діяльності бджолярів спричиняє ризик масової загибелі бджіл. Проблемою сьогодення є й те, що все більш недостатнім стає рівень використання бджіл у якості запилювачів сільськогосподарських рослин – це знижує кількісні й якісні показники виробництва продукції галузі рослинництва та спричиняє виникнення ризику зниження рівня рентабельності виробництва продукції бджільництва. У той час як запилення бджолами сільськогосподарських культур підвищує рівень їхньої врожайності на 15–20%, а віддача, наприклад, соняшнику зростає на 35–40%. Тому за грамотного підходу економічно доцільним є розвиток бджільництва в тих сільськогосподарських підприємствах, які займаються вирощуванням рослин медоносів – згаданого соняшнику, гречки, ріпаку тощо.

До ризиків, які загрожують розвитку і взагалі існуванню бджільництва фахівці відносять і поширення ГМО. Так, застосування ГМО спричиняє для бджільництва два основних ризики: а) для виду – загрозу життєдіяльності бджіл; б) вплив на безпечність і якість продукції бджільництва, яку використовують бджоли й люди у своєму харчуванні. Окрім того, існуючі ризики трансгенних технологій і низький контроль за їх поширенням в Україні ставить під загрозу ринок бджолиного меду, аж до втрати перспективи експорту меду, в т.ч. органічного, до ЄС та інших країн світу, а сертифікація меду й інших продуктів бджільництва на відсутність ГМО значною мірою збільшує собівартість продукції, знижує конкурентоспроможність і біологічну цінність продукту, обмежує доступ на ринок дрібних виробників [11].

В умовах повномасштабного вторгнення РФ до України галузь бджільництва зіткну-

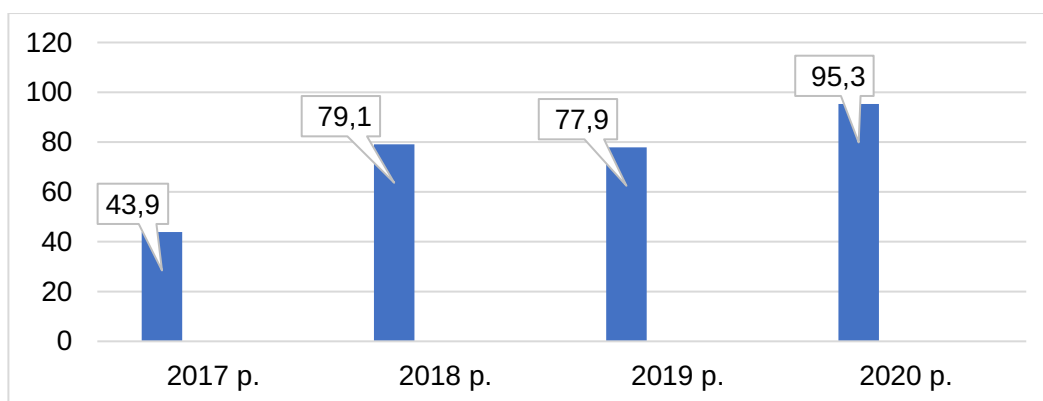

Рис. 2. Динаміка витрат виробництва на 1 кг меду натурального, грн.

Джерело: побудовано авторами за [5]

Таблиця 3

Структура виробничої собівартості меду натурального у підприємствах

Статті витрат	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Прямі матеріальні витрати	10790,3	32,3	14471,6	24,8	13910,3	31,8	14743,1	34,7
у т.ч. корми	7213,5	21,6	8572,2	14,7	7468,4	17,1	9383,9	22,1
пальне і мастильні матеріали	760,1	2,3	1446,9	2,5	1541,5	3,5	954,9	2,2
решта матеріальних витрат	2816,7	8,4	4452,5	,6	4900,4	11,2	4404,3	10,4
Прямі витрати на оплату праці	14339,5	42,8	28913,9	49,5	18856,6	43,1	18820,1	44,4
Інші прямі та загальновиробничі витрати	8327,5	24,9	14986,1	25,7	10982,3	25,1	8868,5	20,9
у т.ч. відрахування на соціальні заходи	3090,7	9,2	6352,7	10,9	4083,4	9,4	4056,6	9,6
амортизація	2562,2	7,7	5588,5	9,6	4558,7	10,4	2812,9	6,6
оплата послуг сторонніх організацій	243,4	0,7	759,5	1,3	757,0	1,7	563,3	1,3
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	2431,2	7,3	2285,4	3,9	1583,2	3,6	1435,7	3,4
Витрати всього	33457,3	100	58371,6	100	43749,2	100	42431,7	100

Джерело: сформовано авторами за [5]

лася з низкою нових ризиків, рівень яких надзвичайно високий. За прогнозами на кінець 2023 р. галузь бджільництва може зменшитися на 50% через руйнування пасік і неможливість їх обслуговування на територіях, які окуповані чи розташовані там, де ведуться активні бойові дії. Негативним чином позначиться на стані бджільництва в Україні зупинка діяльності найбільшого в Україні виробника вуликів із поліуретану, що працював у Сєвєродонецьку та найбільшого виробника металевих бочок для меду, що був розташований на території тепер окупованого Бердянська. Окрім того, має місце зменшення посівних площ медоносних культур, що відчуватиметься багато років поспіль. Адже регіони, що постраждали від війни, будуть відновлюватися ще не один рік, у тому числі, щодо екологічного стану [12].

Через війну в Україні було знищено біля 30% медоносних територій і бджолиних роїв і, відповідно, ринок скоротився на 30%. Вкрай загрозливим є те, що таким чином держава може втратити від 20 до 40% потенційного плодовоовочевого врожаю культур, які запи-

люють бджоли [9]. Ситуацію рятує те, що більша частина пасік традиційно розташовані в центральній і західній частині України і, ймовірно, це дозволить галузі вижити. Разом із тим виробництво меду в Україні скоротилося, що в свою чергу може призвести до зростання цін на мед і спровокувати появу на ринку підробок.

Незважаючи на всі ризики, що супроводжують діяльність бджолярів, перспективи розвитку галузі бджільництва зумовлюються значними перевагами та економічною доцільністю даного напрямку бізнесу. Зокрема: 1) він не потребує значного стартового капіталу – бджільництвом можуть займатися невеликі господарства, що підтверджує сучасний стан галузі; 2) бізнес на бджолах потребує мінімальної кількості працівників – практичний досвід свідчить, що за 10–20 вуликами може доглядати одна людина, а в період збору можна залучати сезонних працівників; 3) у сфері бджільництва немає монополістів на ринку – навіть на продукцію бджоляра-початківця може бути такий самий високий попит, як і на продукцію досвідченого фермера; 4) має місце сезонність у роботі – в холодну

пору року догляд за бджолами зводиться до мінімуму через те, що обмінний процес у них сповільнюється; 5) стабільний попит – у споживачів мед користується популярністю в будь-яку пору року; 6) висока рентабельність – за умови правильної організації пасіки і бізнесу, розвитку технологій доробки меду й створення продукції з доданою вартістю можливо досягнути рентабельності в 200%. У цьому, вважаємо, й криються перспективи

галузі, особливо в повоєнний період, – орієнтації на більш стабільний внутрішній ринок і технології доробки меду, що сприятиме збільшенню зайнятості населення та розвитку дрібного й малого бізнесу в сільській місцевості. Загалом же, запорукою подальшого ефективного розвитку бджільництва в Україні є відданість бджолярів, той факт, що більше 90% пасік в нашій країні приватні і розповсюджені вони по всій території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балдик Д. О. Альтернативні напрями підприємництва у бджільництві. *БізнесІнформ*. 2020. № 11. С. 171–176. URL: https://mail.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-11_0-pages-171_176.pdf
2. Бджільництво України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. URL: <http://naas.gov.ua/slide/bdzh-lnit-istvo-ukra-ni-stan-problemi-shlyakhi-rozv-yazannya/>
3. В Україні рекордно зростають ціни на мед. 2021. URL: <https://agropolit.com/news/21487-v-ukrayini-rekordno-zrostayut-tsini-na-med>
4. Державна програма стимулювання розвитку бджільництва. URL: http://www.agroperspectiva.com/ru/press_release/31975
5. Державна служба статистики. *Офіційний веб-сайт*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Дудар Т. Розвиток бджільництва в Україні; досягнуті успіхи, необхідність маркетингової кооперації в галузі, стратегія медового бізнесу. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. № 2. С. 36–49.
7. Єфіменко Т. М., Односум Г. В. Нагальні проблеми бджільництва в Україні. *Бджільництво України*. 2017. Вип. 2. С. 55–64.
8. Кривда М. І. Розвиток бджільництва в Житомирській області. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького*. 2018. Т. 20, № 83. С. 208–211.
9. Лівенець К. Час уже бити на сполох: як вплинула війна на бджільництво та видобуток меду. 2023. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2038508-chas-uzhe-bit-na-spolokh-yak-vpmlinula-viy-na-na-bdzhilnitstvo-ta-vidobutok-medu>
10. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про розвиток бджільництва та захист бджіл». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GI04750A?an=3>
11. П'ясківський В. М., Вербельчук Т. В. Бджільництво під загрозами поширення та впливу ГМО. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Тваринництво»*. 2018. Вип. 2. С. 204–209.
12. Стали відомі прогнози бджільництва у 2023 році. 2022. URL: <https://zemliak.com/news/dosvid/3680-stali-vidomi-prognozi-bdzhilnictva-u-2023-roci>

REFERENCES:

1. Baldyk, D. O. (2020). Alternatyvni napriamy pidpriemnytstva u bdzhilnytstvi [Alternative directions of entrepreneurship in beekeeping]. *BiznesInform*, 11, 171–176.
2. Bdzhilnytstvo Ukrainy: stan, problemy, shliakhy rozv'iazannia [Beekeeping of Ukraine: state, problems, solutions]. Available at: <http://naas.gov.ua/slide/bdzh-lnit-istvo-ukra-ni-stan-problemi-shlyakhi-rozv-yazannya/>
3. V Ukraini rekordno zrostaiut tsiny na med [In Ukraine, the price of honey has risen to a record]. (2021). Available at: <https://agropolit.com/news/21487-v-ukrayini-rekordno-zrostayut-tsini-na-med>
4. Derzhavna prohrama stymuliuvannia rozvytku bdzhilnytstva [State program for stimulating the development of beekeeping]. Available at: http://www.agroperspectiva.com/ru/press_release/31975
5. Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service]. Ofitsiinyi veb-sait. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Dudar, T. (2020). Rozvytok bdzhilnytstva v Ukraini; dosiahnuti uspikhy, neobkhdnist marketynhovoї kooperatsii v haluzi, stratehiia medovoho biznesu [Development of beekeeping in Ukraine; successes achieved, the need for marketing cooperation in the industry, honey business strategy]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, 2, 36–49.

7. Yefimenko, T. M., Odnohum, H. V. (2017). Nahalni problemy bdzhilnytstva v Ukraini [Urgent problems of beekeeping in Ukraine]. *Bdzhilnytstvo Ukrainy*, 2, 55–64.
8. Kryvda, M. I. (2018). Rozvytok bdzhilnytstva v Zhytomyrskii oblasti [Development of beekeeping in Zhytomyr region]. *Naukovyi visnyk LNUVMB imeni S.Z. Gzhytskoho*, 20, 83, 208–211.
9. Livenets, K. (2023). Chas uzhe byty na spolokh: yak vplynula viina na bdzhilnytstvo ta vydobutok medu. Available at: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2038508-chas-uzhe-bitu-na-spolokh-yak-vplynula-viina-na-bdzhilnytstvo-ta-vidobutok-medu>
10. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro rozvytok bdzhilnytstva ta zakhyst bdzhil» [Explanatory note to the draft Law of Ukraine «On the development of beekeeping and protection of bees»]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/G104750A?an=3>
11. P'iaskivskiy, V. M., Verbelchuk, T. V. (2018). Bdzhilnytstvo pid zahrozamy poshyrennia ta vplyvu НМО [Beekeeping is threatened by the spread and influence of GMOs]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya «Tvarynnytstvo»*, 2, 204–209.
12. Staly vidomi prohnozy bdzhilnytstva u 2023 rotsi [Стали відомі прогнози бджільництва на 2023 рік]. (2022). Available at: <https://zemliak.com/news/dosvid/3680-stali-vidomi-prohnozi-bdzhilnytstva-u-2023-roci>